

Socijalna pravda kako je vide "siromašni" i "bogatiji" hrvatski radnici

Ivan Magdalenić
Studijski centar socijalnog rada Pravnog fakulteta
Sveučilište u Zagrebu

Izvorni znanstveni članak
UDK 304
Primljeno: prosinac 1998.

U članku je prikazan dio rezultata opsežnijeg istraživanja pod naslovom "Hrvatsko radništvo i socijalna pravda". U prvome dijelu ispitanici su najprije ocijenili važnost, a potom dosadašnju ostvarenost 10 "najviših vrednota ustavnog poretka Republike Hrvatske" (čl. 3 Ustava). Rezultati pokazuju da hrvatsko radništvo u vrlo visokom stupnju prihvaća sve ustavne vrednote (u mogućem rasponu od 1 do 5 zajednička a. s. = 4,59), ali da je vrlo kritično u ocjeni njihove ostvarenosti (2,55). Socijalna pravda treća je po rangu prihvaćenosti (4,72), a posljednja po ocjenama ostvarenosti (1,99).

Radnici koji, po vlastitoj ocjeni, žive lošije od prosjeka i lošije nego prije rata u prosjeku više prihvaćaju socijalnu pravdu i strože ocjenjuju njezinu ostvarenost, ali razlike u odnosu na one koji žive bolje od prosjeka i bolje nego prije rata nisu velike ni onda kad su statistički značajne.

U drugom dijelu istraživanja ispitana je prihvaćenost šest "načela socijalne pravde". Rezultati pokazuju da i "subjektivno bogatiji" i "subjektivno siromašniji" najviše prihvaćaju načelo jednakih šansi, a najmanje načelo jednakosti zarada, ali siromašniji ponajviše načelu daju nešto više ocjene.

Rezultati pokazuju i to da su razlike između "siromašnih" i "bogatih" nešto (ne mnogo) veće kad se vlastiti sadašnji životni standard uspoređuje s predratnim, nego kad se uspoređuje s prosjekom.

Uvodne i metodološke napomene

Socijalnu pravdu kao društveni cilj, kao moralni zahtjev, ili kao obećanje, susrećemo od najstarijih biblijskih tekstova do gotovo svakodnevnih političkih poruka.¹ U članku 3 Ustava ona je izričito spomenuta i kao jedna od "najviših vrednota ustavnog poretka Republike Hrvatske".

Siromaštvo, pak, u Hrvatskoj češće susrećemo – osobito (ponovo) posljednjih godina – samo kao životnu stvarnost, odnosno kao prilično raširenu društvenu pojavu (i kao temu rasprava između vladajuće i oporbenih političkih stranaka te između Vlade i sindikata), a tek sporadično kao predmet znanstvenog interesa.²

¹ Sažeti pregled poimanja pravde (ne samo "socijalne") u biblijskoj i kasnijoj kršćanskoj (u prvom redu, ali ne isključivo, katoličkoj) tradiciji vidi, primjerice, kod M. Valkovića (1997.) ili R. Weilera (1995.), a jedan aktualni kršćanski (zajedno evanđelički i katolički) pogled na to pitanje u publikaciji "Za budućnost u solidarnosti i pravdi" (1998.).

Uvid u suvremeno političko (ili politikantsko) "tretiranje" socijalne pravde može se steći već i površnim pregledom bilo kojih dnevnih novina, osobito u kakvoj pretprazničkoj prigodi ili u vrijeme uoči izbora.

U ovoj napomeni svakako valja podsjetiti na Aristotelovu *Nikomahovu etiku* (hrvatski prijevod, T. Ladana, 1992.) – nenadmašenu (a možda i nenadmašivu) raspravu o pravdi. Od suvremenijih svjetskih radova često se citira *A Theory of Justice* J. Rawlsa (1971.), a među hrvatskima valja spomenuti bar opsežne članke N. Tintića *Značenje ideje i načela o pravdi, napose o socijalnoj pravdi, za socijalne akcije i intervencije* (1980.) te *Socijalna pravda* (1982.).

² Prema znanju ovog autora, najopsežniji rad o problematici siromaštva objavljen na prostoru bivše Jugoslavije još uvijek je knjiga M. Radovanovića *Sociologija bede i pauperizacije* (1983.) koja, međutim, sadrži više (opravdanog) emocionalnog naboja nego sistematiziranih podataka i empirijskih analiza. Od sadašnjih suradnika Studijskog centra socijalnog rada Pravnog fakulteta u Zagrebu o siromaštvu u suvremenoj Hrvatskoj pisala je S. Grozdanić (Hasanagić) u svome nagrađenom studentskom radu *Siromaštvo – aktualni problem ili dulja perspektiva?* (1992.).

Ovaj se članak ne bavi pitanjem što je socijalna pravda u normativno-teorijskom, filozofskom ili svjetonazorskom obzoru, nego se oslanja na provizorne "tehničke" definicije, prema kojima je "pravda uopće" naprosto zahtjev da svatko dobije ono što mu pripada³, a "socijalna", odnosno "distributivna pravda" – pravedna raspodjela društvenog bogatstva⁴. Ne bavi se ni analizom siromaštva kao društvene pojave u suvremenoj Hrvatskoj, nego jednim zapravo više socijalnopsihološkim nego socijalnopolitičkim pitanjem: kako je percepcija socijalne pravde (njezine važnosti kao ustavne vrednote, njezine ostvarenosti u Hrvatskoj danas, te njezina "prepoznavanja" u različitim operacijskim definicijama) povezana s procjenom vlastitoga životnog standarda u odnosu na prosjek i u odnosu na vrijeme neposredno pred rat/ratove kroz koji/koje je Hrvatska prošla od 1991. do 1995. godine.

Empirijsku podlogu članka čine podaci prikupljeni opširnijim istraživanjem pod naslovom "Hrvatsko radništvo i socijalna pravda" (Magdalenić, 1998.), kojim je obuhvaćeno 1.485 zaposlenih (708 ili 47,7% žena i 777 ili 52,3% muškaraca), odnosno 0,15% od ukupnog broja zaposlenih u vrijeme provođenja istraživanja (bez zaposlenih u MUP-u, MORH-u i individualnoj poljoprivredi), proporcionalno raspoređenih po županijama i područjima djelatnosti.⁵

U tablicama 1 i 2 te na grafičkim prikazima 1–4 navodimo nekoliko podataka o ispitanicima, najrelevantnijih za kontekst ovog članka.⁶

Tablica 1.

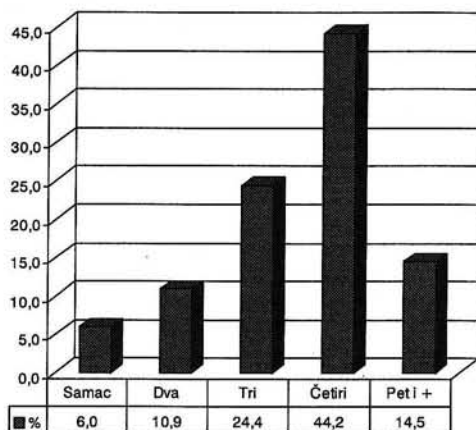
Veličina obitelji i mjesečni prihod po članu

	Broj članova obitelji		Mjesečni prihod (kn)	
	N	%	N	%
samac	89	6,0	do 500	146 9,9
dva	162	10,9	500–750	330 22,4
tri	361	24,4	750–1.000	304 20,6
četiri	654	44,2	1.000–1.500	423 28,7
pet i +	214	14,5	1.500 i +	271 18,4
b.o.	5	(0,3)	b.o.	11 (0,7)
ukupno	1.485	100,0	ukupno	1.485 100,0

³ Vidi *Sociološki leksikon* (1982.), str. 484.⁴ Vidi članak V. Antončića (1992.).⁵ Pregled prvih rezultata tog istraživanja objavljen je u *Reviji za socijalnu politiku* god. 4.(1997.), br. 2, str. 201–204.⁶ Uzorak ispitanika i metodologija istraživanja detaljno su prikazani u Magdalenić, op. cit., str. 15–31.

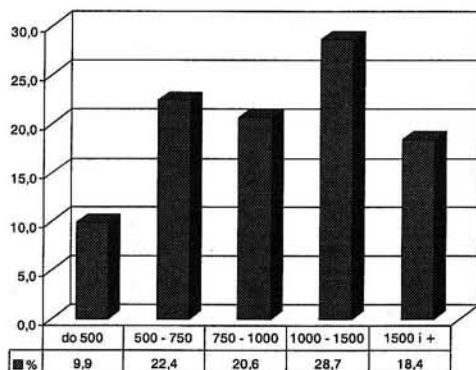
Grafički prikaz 1.

Struktura uzorka prema veličini obitelji

Grafički prikaz 2.

Struktura uzorka prema mjesečnom prihodu po članu obitelji

Podacima o mjesečnom prihodu po članu obitelji (prema kojima se, usput rečeno, može procijeniti – vidi Magdalenić, op. cit., str. 26 – kako svaka treća zaposlenička obitelj u Hrvatskoj za dnevnu potrošnju raspolaže s manje od 20 kn po članu, a to je osjetno manje od 4 USD, što se – prema nekim izvorima – smatra

granicom siromaštva) dodajemo da 12,5% ispitanika ima, a 86,2% nema poljoprivredni posjed veći od 0,5 hektara, odnosno jednoga katastarskog jutra (1,3% ispitanika nije odgovorilo na ovo pitanje).⁷

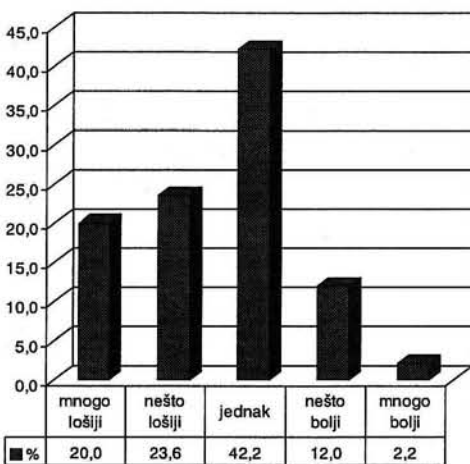
Tablica 2.

Procjena životnog standarda vlastite obitelji

U odnosu na prosjek		U odnosu na prije rata	
N	%	N	%
mного lošiji	296 20,0	mного lošiji	668 45,1
nešto lošiji	350 23,6	nešto lošiji	510 34,5
prosječan	625 42,2	jednak	168 11,4
nešto bolji	177 12,0	nešto bolji	104 7,0
mного bolji	33 2,2	mного bolji	30 2,0
b.o.	4 (0,3)	b.o.	5 (0,3)
ukupno	1.485 100,0	ukupno	1.485 100,0

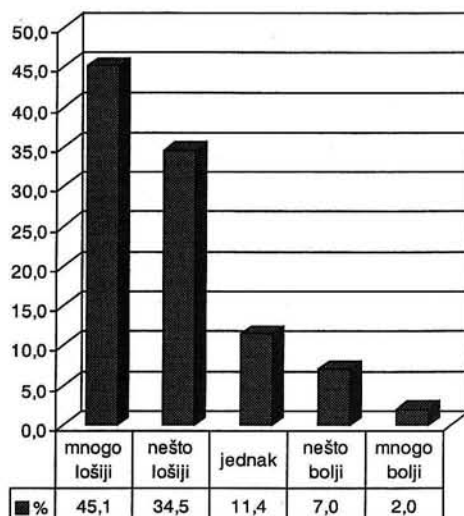
Grafički prikaz 3.

Struktura ispitanika po procjeni životnog standarda vlastite obitelji u odnosu na prosjek

Grafički prikaz 4.

Struktura ispitanika po procjeni životnog standarda vlastite obitelji u odnosu na prije rata

Ključne nezavisne varijable u našoj kasnijoj interpretaciji bit će upravo procjene vlastitoga životnog standarda – uglavnom ćemo po tome razlikovati “siromašnije” i “manje siromašne”. Zato podatke iz tablice 2 valja bar najkraće prokomentirati već na ovome mjestu.

Riječ je, dakle, o “subjektivnom siromaštvu”, odnosno “subjektivnom bogatstvu”, a ne o razvrstavanju po nekim objektivnim kriterijima (iako ćemo se, ali znatno kraće, kasnije u tekstu osvrnuti i na razlike s obzirom na dostupne nam objektivne podatke o materijalnom statusu naših ispitanika). Tu činjenicu treba imati na umu, ali ne samo zato što ona u stanovitoj mjeri ograničava doseg naše analize (jer, ograničena bi bila i analiza koja bi posve zanemarila subjektivni doživljaj vlastitoga siromaštva, odnosno bogatstva), nego u prvom re-

⁷ U ovome (kon)tekstu termin “obitelj” rabimo zapravo u značenju “kućanstvo” (odnosno, donedavnom službenom terminologijom Državnog zavoda za statistiku, “domaćinstvo”), iako su to, strogo govoreći, dva različita pojma (o razlici u njihovom značenju vidi, primjerice, Magdalenić, 1995.). Što se, pak, tiče podatka o broju ispitanika koji su vlasnici poljoprivrednog posjeda, valja reći da je popisom stanovništva 1991. godine ustanovljeno kako 51% hrvatskih kućanstava ima nekakvo “poljoprivredno gospodarstvo”, ali je to rezultat vrlo “širokogrudne” definicije – “gospodarstvom” se smatra već posjed veličine 0,1 ha, dok su u našem istraživanju registrirani samo posjedi veći od 0,5 ha, dakle takvi koji omogućuju djelomičnu, nipošto sasvim beznačajnu, samoopskrbu nekim prehrambenim proizvodima.

du zbog ispravnoga "kontekstualiziranja" onoga o čemu će biti govora u nastavku.

Na lijevoj polovici tablice 2 nalazimo raspored odgovora kakav se redovito dobiva u sličnim ispitivanjima: više je ljudi koji svoj životni standard doživljavaju ispodprosječnim, nego natprosječnim. Razlika između naših rezultata i onih "uobičajenih" u drukčijim društvenim okolnostima uglavnom je u tome, što je pomak prema nižim vrijednostima veći (okruglo 44% odgovora "ispod" prema 14% "iznad prosjeka"), te što odgovor "prosječan" nije (pri razvrstavanju u tri kategorije) najučestaliji. To se, vjerojatno, može povezati s činjenicom da u "virtuelnoj stvarnosti" (kako se posljednjih godina uobičajilo "moderno", zapravo točnije rečeno, pomodno govoriti) kakvu kreira većina hrvatskih javnih glasila, nalazimo toliko primjera razmetljivog bogatstva, da to kod mnogih ljudi stvara, ili bar pojačava, dojam o njihovu vlastitom siromaštvu. Moguće je, osim toga, da su i podaci prikazani na desnoj strani iste tablice (prema kojima 80% ispitanika ocjenjuje kako danas živi lošije nego neposredno prije rata, a svega 9% da živi bolje), usporedbu vlastitoga standarda s prosjekom "povukli" prema nižim vrijednostima.⁸

Još ćemo riječ-dvije reći "u obranu" vlastitoga metodološkog postupka. Gotovo je, naime, banalna psihologijska (a i česta zdravorazumska) spoznaja da se ljudi prema svijetu koji ih okružuje više odnose s obzirom na to kako oni taj svijet "vide", nego s obzirom na to kakav on "doista jest". Uostalom, nemali dio sukoba među ljudima (ne samo među pojedincima!) izazivaju upravo različita "viđenja" istoga (osobito društvenoga) okruženja.⁹ Pri tome nije nevažna niti činjenica da ljudi svojim "viđenjima" (zapravo, procjenama) prilično čvrsto vjeruju: primjerice, u našem slučaju svega je 0,3% ispitanika (jednak postotak u oba pitanja) izostavilo odgovore o vlastitom životnom standardu, što je zapravo odgovor "ne mogu procijeniti".

Na kraju ovih metodoloških napomena, dosadašnjim informacijama o strukturi uzorka dodajemo da je naš "tipični" ("modalni") ispi-

tanik u životnoj dobi od oko 40 godina, da ima srednju stručnu spremu ili visoku kvalifikaciju, te da je zaposlen u javnom poduzeću ili ustanovi, odnosno u dioničkom društvu koje je u pretežnom vlasništvu države ili Fonda za privatizaciju.

Istaknuti moramo i to, da u prvome dijelu istraživanja njegov predmet nije bila samo socijalna pravda, nego su ispitana mišljenja o važnosti (a to se psihološki može interpretirati kao stupanj prihvaćanja) svih "najviših vrednota ustavnog poretka Republike Hrvatske", kao i mišljenja o dosadašnjoj ostvarenosti istih vrednota. U drugome dijelu ispitana su mišljenja o prihvatljivosti ukupno 13 tvrdnji o tome što je "pravedno" te o pet pitanja o tome što je "pravedna plaća". Tvrdnje i pitanja zapravo su "parcijalne operacijske definicije" socijalne (distributivne) pravde koje, prema Antončiću (1992.) reprezentiraju šest načela, odnosno šest suvremenih shvaćanja (rekli bismo, normativnih teorija) o socijalnoj pravdi – načelo potreba, jednakosti zarada, jednakih šansi, zasluga, funkcionalne nejednakosti te načelo ovlasti.¹⁰

Rezultati i rasprava

Prikaz rezultata započinjemo ocjenama važnosti pojedinih ustavnih vrednota, i to za čitav uzorak (tablica 3). Radi bolje preglednosti, ocjene su sažete u tri stupnja, a apsolutni brojevi su izostavljeni.

Tablica 3.
Rang ocjena važnosti najviših vrednota ustavnog poretka

Vrednota	1+2	3	4+5	a.s.	s.d.
1. sloboda	0,8	2,5	96,7	4,83	0,51
1. poštivanje prava čovjeka	1,6	1,9	96,5	4,83	0,56
3. SOCIJALNA PRAVDA	2,1	4,0	93,9	4,72	0,68
4. očuvanje priir. i čovjekova okoliša	2,4	3,4	94,2	4,68	0,71
5. vladavina prava	3,0	4,1	92,9	4,66	0,70

⁸ Možda se čini nevažnim, ali ćemo ipak spomenuti da su ispitanici u anketnom upitniku istovremeno u vidnom polju imali oba pitanja pa su, vjerojatno, i odgovore na njih "koordinirali". To će, očekujemo, biti vidljivo u članku što ga ovaj autor priprema upravo na temu nekih determinanti subjektivnog procjenjivanja vlastitoga životnog standarda.

⁹ O tome vidi, primjerice, u radu B. Petza (1991.) *Zašto dolazi do sukoba među ljudima*, osobito str. 238-258.

¹⁰ Sažete opise pojedinih načela i način njihove operacionalizacije u našem istraživanju vidi u Magdalenić, 1998., str. 12-14 i 66-67.

Vrednota	1+2	3	4+5	a.s.	s.d.
6. nepovredivost vlasništva	2,5	4,9	92,6	4,64	0,73
7. mirotvorstvo	3,2	8,7	88,1	4,50	0,82
8. demokratski višestranački sustav	4,7	7,3	88,0	4,48	0,87
9. jednakost	6,0	10,8	83,2	4,36	0,97
10. nacionalna ravnopravnost	8,2	12,6	79,2	4,23	0,93

Objašnjenja:

1+2 = % odgovora "nimalo važno" + "samo donekle važno"

3 = % odgovora "osrednje važno"

4+5 = % odgovora "prilično važno" + "veoma važno"

a.s. = aritmetička sredina svih ocjena

s.d. = standardna devijacija

Napomene:

- Aritmetičke sredine izračunate su bez sažimanja ocjena u tri stupnja.
- Broj izostavljenih odgovora varira od 1,0% za "višestranački sustav" do 2,0% za "nepovredivost vlasništva".
- Oznake u zaglavlju imat će isto značenje i u tablicama koje slijede.

Kako vidimo, sve su vrednote vrlo visoko prihvaćene (zajednička srednja vrijednost iznosi 4,59), a socijalna je pravda među najprihvaćenijima.¹¹

U daljnjoj analizi ćemo se pobliže pozabaviti samo socijalnom pravdom. Za ostale vrednote spominjemo tek toliko da usporedba vlastitoga životnog standarda s prosjekom nije statistički značajno povezana s prihvaćanjem većine njih. Samo "demokratski višestranački sustav" (izrazito) te "vladavinu prava" i "nacionalnu ravnopravnost" (manje naglašeno) snažnije prihvaćaju "subjektivno bogatiji" ispitanici. Kad je riječ o usporedbi vlastitoga životnog standarda s predratnim, rezultati su nešto drukčiji i, rekli bismo, zanimljiviji: oni koji oc-

jenjuju da danas žive bolje nego prije rata, osjetno slabije (ali još uvijek snažno) prihvaćaju vrednote "ljudska prava", "mirotvorstvo" i "jednakost", dok "nepovredivost vlasništva" i "demokratski višestranački sustav" nešto malo važnijima smatraju oni koji žive jednako (u pogledu ostalih vrednota nema statistički značajnih razlika).

Kako "subjektivno siromašniji" i "subjektivno bogatiji" ocjenjuju važnost socijalne pravde? U tablicama 4 i 5, te na grafičkim prikazima 5 i 6 možemo vidjeti da s porastom zadovoljstva vlastitim životnim standardom (bilo da ga se uspoređuje s prosjekom ili s predratnom razinom), prihvaćenost socijalne pravde kao društvene vrijednosti gotovo linearno opada!

Tablica 4.

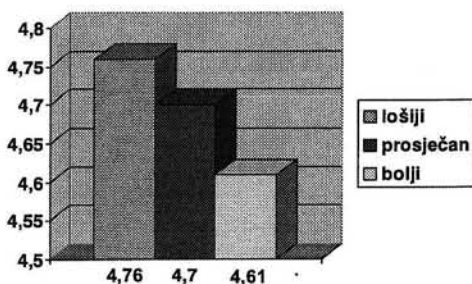
Povezanost između ocjena životnog standarda u odnosu na prosjek i vrednovanja socijalne pravde

	1+2	3	4+5	a.s.
lošiji	2,0	3,5	94,5	4,76
prosječan	2,0	3,7	94,3	4,70
bolji	2,9	6,3	90,8	4,61
ukupno	2,1	4,0	93,9	4,72

HI-kvadrat = 4,38; DF = 4; $C_k = 0,07$; $P > 0,10$

Grafički prikaz 5.

Vrednovanje socijalne pravde s obzirom na životni standard u odnosu na prosjek

¹¹ Zapravo, između najviših i najniže aritmetičke sredine, kako je pokazao t-test, nema statistički značajne razlike ali je, uz svega nekoliko iznimaka, u svim županijama, od zaposlenih u svim područjima djelatnosti i neovisno o pojedinim osobnim svojstvima ispitanika (spolu, dobi, obrazovanju itd.) dobiveno jednako rangiranje vrednota. Drugim riječima, razlike u prihvaćenoosti vrednota nisu velike, ali su sistematske, odnosno njihov je redoslijed "stabilan".

Tablica 5.

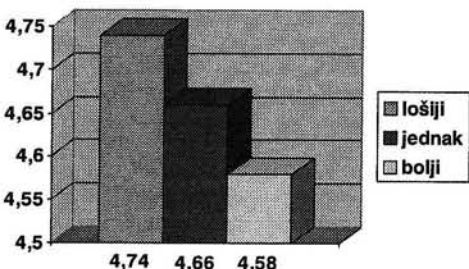
Povezanost između ocjena životnog standarda u odnosu na predatni i vrednovanja socijalne pravde

	1+2	3	4+5	a.s.
lošiji	2,1	3,1	94,8	4,74
jednak	1,2	6,6	92,2	4,66
bolji	3,1	8,4	88,5	4,58
ukupno	2,1	4,0	93,9	4,72

HI-kvadrat = 13,34; DF = 4; $C_k = 0,12$; $P < 0,01$

Grafički prikaz 6.

Vrednovanje socijalne pravde s obzirom na životni standard u odnosu na predatni

Prikazane razlike, doduše, nisu velike, a s obzirom na procjenu vlastitoga životnog standarda u odnosu na prosjek nisu ni statistički značajne, ali su zato "sistematske", a osim toga, izvorni raspored potonjih podataka, s po pet stupnjeva u obje varijable (u tablici 4 sažetih u tri stupnja), statistički je značajno različit uz $P > 0,02 < 0,05$. Doista, dakle, možemo reći da do socijalne pravde više drže oni koji žive lošije od prosjeka i lošije nego prije rata/ratova. Zapravo, pažljiviji uvid u obje prethodne tablice pokazuje da još više vrijedi obrnuta tvrdnja: socijalna pravda manje je važna onima s natprosječnim životnim standardom i boljim prije desetak godina.

Kad je riječ o usporedbi vlastitoga životnog standarda s prosjekom, zanimljivo je spomenuti (makar bez navođenja podataka) i to, da veličina obitelji, prosječni prihodi po članu te posjedovanje poljoprivrednoga posjeda nisu statistički značajno povezani s vrednovanjem socijalne pravde.

U nastavku, u tablici 6, pogledajmo kako su ispitanici ocijenili dosadašnju ostvarenost najviših vrednota ustavnog poretka.

Tablica 6.

Rang vrednota po ocjeni njihove ostvarenosti

	1+2	3	4+5	a.s.	s.d.
1. mirotvorstvo	29,0	32,7	38,3	3,10	1,14
2. sloboda	33,2	28,6	38,2	3,03	1,18
3. nacionalna ravnopravnost	33,7	30,4	25,9	3,00	1,20
4. nepovredivost vlasništva	47,3	31,0	21,7	2,60	1,13
5. demokratski višestranački sustav	55,5	25,9	18,6	2,48	1,14
6. očuvanje prirode i čovjekova okoliša	53,3	33,0	13,7	2,44	1,02
7. poštivanje prava čovjeka	55,1	29,4	15,5	2,42	1,09
8. vladavina prava	63,2	23,5	13,3	2,25	1,13
9. jednakost	61,8	26,2	12,0	2,23	1,08
10. SOCIJALNA PRAVDA	71,9	19,1	9,0	1,99	1,04

Objašnjenja:

- 1+2 = % odgovora "uopće nije ..." + "samo je donekle ostvareno"
 3 = % odgovora "to je polovično ostvareno"
 4+5 = % odgovora "ostvareno u znatnoj mjeri" + "potpuno ostvareno"
 a.s. = aritmetička sredina svih ocjena
 s.d. = standardna devijacija

Napomene:

- Aritmetičke sredine izračunate su bez sažimanja ocjena u tri stupnja.
- Zbroj odgovora "ne mogu ocijeniti" i potpuno izostavljenih odgovora varira od 2,8% za "višestranački sustav" do 6,9% za "vladavinu prava".

Prva, posve očekivana, informacija jest, da su ocjene ostvarenosti znatno niže od ocjena važnosti istih vrednota (zajednička aritmetička sredina ostvarenosti iznosi 2,55). Drugo, redosljed vrednota po ocjenama ostvarenosti statistički je značajno različit od redosljeda po oc-

jenama njihove važnosti: koeficijent korelacije ranga iznosi $-0,23$ što se, grubo govoreći, može interpretirati kao lagana negativna povezanost.¹² Drugim riječima, vrednote do kojih ispitani radnici više drže, procjenjuju se – gledajući u cjelini i u prosjeku – manje ostvarenima, što je objašnjivo psihologijskom “teorijom deprivacije”.¹³

Usporedbu ocjena važnosti i ostvarenosti pojedinih vrednota prikazujemo i grafički. (Grafički prikaz 7).

Što se tiče socijalne pravde, ona je, kako smo ranije vidjeli, u samom vrhu po ocjeni važnosti, a u tablici 6 vidimo da je uvjerljivo posljednja po ocjenama svoje dosadašnje ostvarenosti. To je još očitije u tablici 7 i na grafičkom prikazu 8, gdje su vrednote rangirane po njihovu “koeficijentu relativne ostvarenosti”.¹⁴

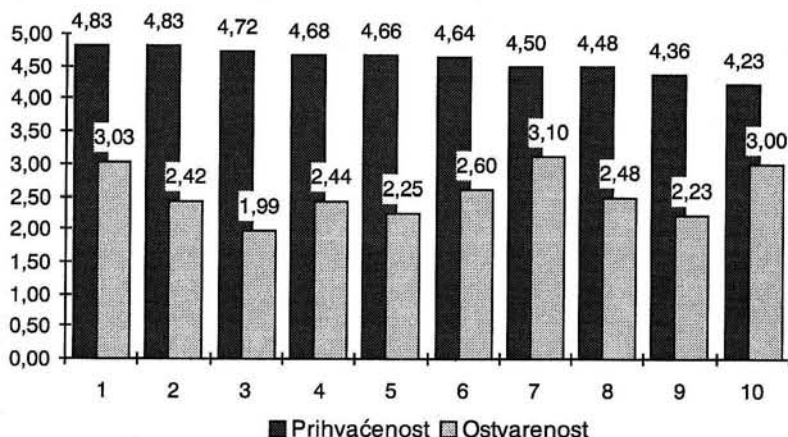
Tablica 7.

Rang vrednota po relativnoj ostvarenosti

1. nacionalna ravnopravnost	70,9
2. mirotvorstvo	68,8
3. sloboda	64,2
4. nepovredivost vlasništva	56,0
5. demokratski višestranački sustav	55,4
6. očuvanje prirode i čovjekova okoliša	52,1
7. jednakost	51,1
8. prava čovjeka	50,1
9. vladavina prava	48,3
10. SOCIJALNA PRAVDA	42,2

Grafički prikaz 7.

Usporedba ocjena važnosti i ostvarenosti najviših vrednota ustavnog poretka

(Napomena: Redosljed vrednota isti je kao u tablici 3)

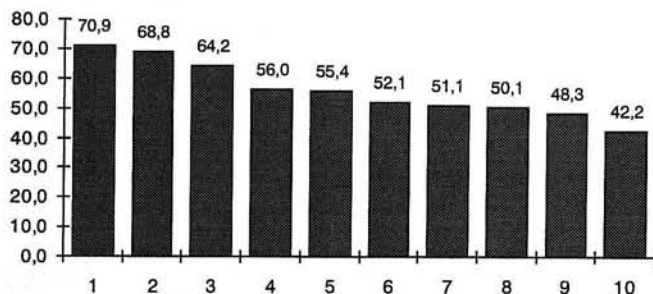
¹² Tako, doduše ne izričito za koeficijent korelacije ranga, nego za Pearsonov koeficijent “r”, preporuča B. Petz (1985., str. 199.). Slijedeći njegov napatuk, provjerili smo i statističku značajnost dobivenog koeficijenta rang-korelacije. Provjera je pokazala da on, iako nizak, jest statistički značajan.

¹³ Poblža analiza, međutim, pokazuje da su ispitanici, u skladu s “teorijom deprivacije”, ocijenili zapravo samo socijalnu pravdu, vladavinu prava i nacionalnu ravnopravnost. Najkraće rečeno, “teorija deprivacije” je pretpostavka da čovjeku nešto subjektivno nedostaje utoliko više, ukoliko mu je do toga više stalo. O rezultatima provjere “teorije deprivacije” detaljnije vidi u Magdalenić (1998.), str. 49–51.

¹⁴ “Koeficijent relativne ostvarenosti” je omjer između ocjena ostvarenosti pojedine vrednote (tablica 6) i stupnja njezine prihvaćenosti (tablica 3) pomnožen sa 100 (potonje naprosto zato da se izbjegnju vrijednosti manje od 1,00). Na primjer, za “nacionalnu ravnopravnost” to iznosi $3,00 : 4,23 \times 100 = 70,9$, a za “socijalnu pravdu” $1,99 : 4,72 \times 100 = 42,2$. Uz ovaj pokazatelj je možda potrebno i upozorenje: on se ne smije shvatiti kao “postotak ostvarenosti”, jer je teoretski bilo moguće da svi ispitanici poželjnost neke vrednote ocijene kao “veoma veliku”, a njezinu ostvarenost kao “nikakvu”, ali bi – čisto računski – i u toj hipotetičkoj situaciji dotična vrednota ispala “20% ostvarena” ($1,0 : 5,0 \times 100 = 20,0$).

Grafički prikaz 8.

Redoslijed vrednota po njihovoj relativnoj ostvarenosti

Napomena: redoslijed vrednota isti je kao u tablici 7.

Koeficijent korelacije ranga između podataka u tablicama 6 i 7 iznosi vrlo visokih +0,93. Ipak, rekli bismo da redoslijed u tablici 7 djeluje "psihološki uvjerljivije". Nije, naime, svejedno ima li čovjek mnogo nečega što smatra veoma vrijednim (u našem slučaju to su osobito vrednote "sloboda", "ljudska prava" i "socijalna pravda"), ili je obilat onim do čega mu je manje stalo ("nacionalna ravnopravnost").

No, za naš je kontekst najvažnija informacija da se socijalna pravda, kako god prikazali ocjene njezine ostvarenosti, nalazi na posljednjem mjestu među svim najvišim vrednotama ustavnog poretka Republike Hrvatske. To se ne može interpretirati drukčije nego tvrdnjom da najveći dio hrvatskog radništva svoju državu ne smatra socijalno pravednom, i to ne samo u usporedbi s nekim "idealnim stanjem", nego i s obzirom na ono što se u pogledu unapređenja socijalne pravde već moglo i moralo ostvariti ("moralo" stoga što je socijalna pravda jedna od najvažnijih, odnosno najprihvaćenijih vrednota, a "moglo" utoliko što su sve druge vrednote – po ocjenama naših ispitanika – ostvarene u većoj mjeri).¹⁵

Prije poblizeg osvrta na povezanost ocjena ostvarenosti socijalne pravde s procjenama vlastitoga životnog standarda, samo najkraće spominjemo da gotovo sve vrednote u prosjeku više ostvarenima smatraju oni koji svoj životni standard ocjenjuju natprosječnim i boljim nego prije rata. Iznimke su rijetke: u ocjenama ostvarenosti nacionalne ravnopravnosti nema statistički značajnih razlika s obzirom na procjenu vlastitoga standarda u odnosu na

prosjeck, a s obzirom na usporedbu sadašnjega standarda s predratnim istu vrednotu (a i višestranački sustav) najostvarenijom ocjenjuju oni kojima se čini da žive jednako kao prije rata.

Povezanost između ocjena vlastitoga životnog standarda i ostvarenosti socijalne pravde pokazujemo u tablicama 8 i 9, odnosno na grafičkim prikazima 9 i 10.

Tablica 8.

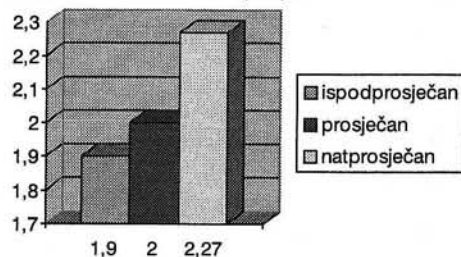
Povezanost između ocjena ostvarenosti socijalne pravde i usporedbe životnog standarda s prosjekom

	1+2	3	4+5	a.s.
ispodprosječan	75,6	15,0	9,4	1,90
prosječan	71,9	21,1	7,0	2,00
iznadprosječan	60,8	25,5	13,7	2,27
ukupno	71,9	19,1	9,0	1,99

HI-kvadrat = 23,49; DF = 4; $C_k = 0,13$; $P < 0,01$

Grafički prikaz 9.

Ocjene ostvarenosti socijalne pravde s obzirom na životni standard u odnosu na prosjek

¹⁵ Ispitanicima nije bilo rečeno da zapravo ocjenjuju "najviše vrednote ustavnog poretka Republike Hrvatske", pa s visokim stupnjem sigurnosti možemo pretpostaviti da oni to nisu ni znali. Opširnije o tome vidi na odgovarajućim mjestima u Magdalenić, 1998.

Ako postotke prikazane u tablici izrazimo drugim riječima, možemo reći da među ispodprosječnima po životnom standardu nezadovoljnih ostvarivanjem socijalne pravde ima okruglo tri četvrtine, a zadovoljnih nepuna desetina, dok nezadovoljnih među natprosječnima nema ni dvije trećine, a pretežno je ili potpuno zadovoljan otprilike svaki sedmi od njih. Ostali su "osrednje zadovoljni".

Razlike s obzirom na procjenu današnjega životnog standarda u odnosu na predratni (tablica 9) još su veće i posve "logične", što je prikazano i grafičkim prikazom 10.

Tablica 9.

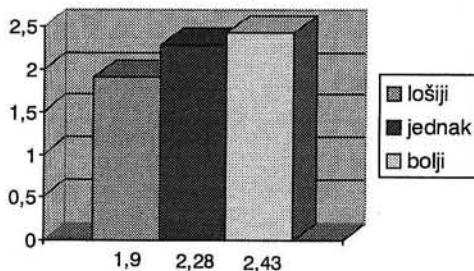
Povezanost između ocjene ostvarenosti socijalne pravde i usporedbe životnog standarda s predratnim

	1+2	3	4+5	a.s.
lošiji	75,5	16,7	7,8	1,90
jednak	61,4	28,2	10,4	2,28
bolji	54,0	29,3	16,7	2,43
ukupno	71,9	19,1	9,0	1,99

HL-kvadrat = 36,53; DF = 4; $C_k = 0,16$; $P < 0,01$

Grafički prikaz 10.

Ocjene ostvarenosti socijalne pravde s obzirom na životni standard u odnosu na predratni

Za sve do sada prikazane rezultate možemo reći da su manje-više očekivani. Dapače, ako u njima ima nečega iznenađujućega, onda je to činjenica da razlike između "subjektivno siromašnih" i "subjektivno bogatih" ispitanika nisu veće. Stanovitu zanimljivost nalazimo u

podatku da na percepciju socijalne pravde – njezine važnosti i njezine ostvarenosti u suvremenoj Hrvatskoj – više utječe usporedba vlastitoga životnog standarda s predratnim, nego s današnjim prosjekom: onima koji danas, po vlastitoj procjeni, žive bolje nego prije rata (u ukupnom uzorku ih ima, podsjećamo, svega 9%) socijalna je pravda kao vrednota najmanje važna (ne i nevažna!), a njezinim su ostvarenjem najzadovoljniji (ali ni oni nisu osobito zadovoljni!). Dakako, i od ovih dviju tvrdnji kao "pravila", ima podosta iznimaka. No, na razini prosjeka, ili "pravila", stoji podatak da "koeficijent relativne ostvarenosti" socijalne pravde, za one koji su nezadovoljni svojim životnim standardom, iznosi okruglo 40 (preciznije, 39,9 za one koji misle da žive lošije od prosjeka, a 40,1 za one koji po vlastitoj procjeni žive lošije nego prije rata), dok za zadovoljne u usporedbi s prosjekom iznosi 49,2, a za one koji kažu da im je standard viši nego prije rata 53,1.

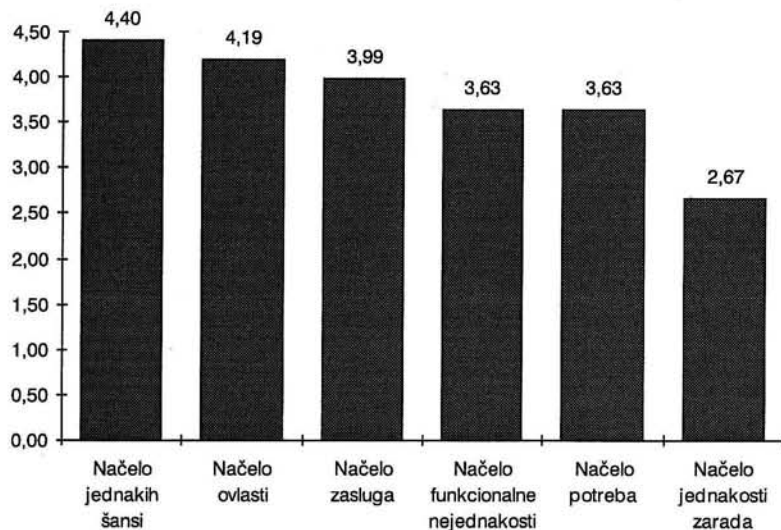
U dodatku iznesenim informacijama samo ćemo najkraće spomenuti da ocjene ostvarenosti nisu statistički značajno povezane s brojem članova obitelji i posjedovanjem poljoprivrednog zemljišta, dok je povezanost s mjesečnim prihodom po članu obitelji tek na granici značajnosti.

Podaci kojima smo se do sada bavili odnose se na socijalnu pravdu kao poblizje nedefiniranu ustavnu vrednotu. Kako rekosmo u uvodnim napomenama, našim je istraživanjem ispitana i prihvaćenost šest "načela socijalne pravde", opisanih s ukupno 18 tvrdnji i pitanja. Zbog ograničenog prostora ovdje izostavljamo podatke o prihvaćenosti pojedinačnih "parcijalnih operacijskih definicija". Navodimo samo zbirne rezultate (prikazane i grafičkim prikazom 11) prihvaćenosti, uvjetno rečeno, cjelovitih poimanja socijalne pravde:

1. načelo jednakih šansi	4,40
2. načelo ovlasti	4,19
3. načelo zasluga	3,99
4. načelo funkcionalne nejednakosti	3,63
4. načelo potreba	3,63
6. načelo jednakosti zarada	2,67

Grafički prikaz 11.

Prihvaćenost pojedinih načela socijalne pravde

Najprihvaćenije je, dakle, ono shvaćanje socijalne pravde koje kaže da razlike u bogatstvu mogu biti pravedne, ali samo pod uvjetom da svi imaju jednake šanse (mogućnosti) u natjecanju za nejednake nagrade. Slično je mislio već Aristotel: nepravedno postupa onaj tko jednake tretira nejednako, ali i onaj tko se jednako odnosi prema nejednakima.¹⁶ S druge strane, najmanje je prihvaćeno jedno od dvaju egalitarnih stajališta, načelo jednakosti zarada, a među slabije prihvaćenima je još jedna slična interpretacija socijalne pravde – načelo potreba.¹⁷

Kakve su razlike između “subjektivno siromašnijih” i “subjektivno bogatijih”? U tablicama 10 i 11, odnosno na grafičkim prikazima 12 i 13, možemo vidjeti da su te razlike “više kvantitativne nego kvalitativne”: sve skupine ispitanika u najvećoj mjeri prihvaćaju načelo

jednakih šansi, a najmanje – načelo jednakosti zarada.

Tablica 10.

Prihvaćanje načela socijalne pravde s obzirom na životni standard u odnosu na prosjek

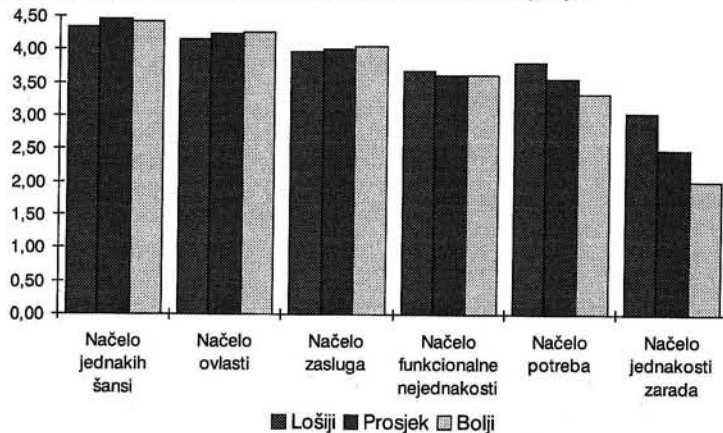
	Lošiji	Prosjek	Bolji	Ukupno
načelo jednakih šansi	4,33	4,45	4,41	4,40
načelo ovlasti	4,15	4,23	4,26	4,19
načelo zasluga	3,96	4,01	4,04	3,99
načelo funkcionalne nejednakosti	3,67	3,61	3,61	3,63
načelo potreba	3,81	3,55	3,33	3,63
načelo jednakosti zarada	3,04	2,49	2,01	2,67

¹⁶ “... ne budu li jednaki, neće imati jednake dijelove, a otuda nastaju sukobi i žalbe kad imaju i dijele nejednake dijelove jednaki ili nejednaki jednake dijelove”, *Nikomahova etika*, knjiga V, III.6, str. 94.

¹⁷ O egalitarizmu je već prije tridesetak godina kritički pisao J. Županov (*Egalitarizam i industrijalizam*, 1970.).

Grafički prikaz 12.

Prihvaćanje načela socijalne pravde s obzirom na životni standard u odnosu na prosjek

Tablica 11.

Prihvaćanje načela socijalne pravde s obzirom na životni standard u odnosu na predratni

	Lošiji	Jednak	Bolji	Ukupno
načelo jednakih šansi	4,39	4,44	4,35	4,40
načelo ovlasti	4,18	4,28	4,27	4,19
načelo zasluga	4,00	3,98	3,94	3,99
načelo funkcionalne nejednakosti	3,65	3,65	3,53	3,63
načelo potreba	3,70	3,42	3,37	3,63
načelo jednakosti zarada	3,00	2,56	2,33	2,67

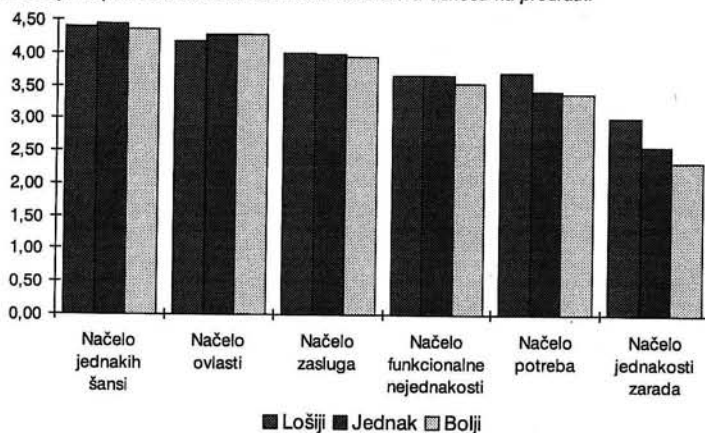
Ipak, u obje tablice valja primijetiti da egalitističke interpretacije socijalne pravde (načelo jednakosti zarada i načelo potreba), u cjelini najmanje prihvaćene, imaju nešto više zagovornika među radnicima koji su najmanje zadovoljni vlastitim životnim standardom, bilo da ga uspoređuju s prosječnim ili s vlastitim prije rata.

Zaključne napomene

U zaključku, koji je istovremeno i sažetak, najprije ćemo ponoviti: hrvatsko radništvo smatra socijalnu pravdu jednom od najvažnijih, ali najmanje ostvarenom od svih ustavnih

Grafički prikaz 13.

Prihvaćanje načela socijalne pravde s obzirom na životni standard u odnosu na predratni

vrednota. Oni koji životni standard vlastite obitelji ocjenjuju nižim od prosjeka i lošijim nego prije rata, veći su zagovornici socijalne pravde i ujedno osjetno oštriji kritičari njezine ostvarenosti. Pri tome, uglavnom neovisno o životnom standardu, radnici socijalnu pravdu u prvom redu poimaju kao jednakost šansi za osobni (i obiteljski) uspjeh u životu. Egalitističke interpretacije socijalne pravde u cjelini su najmanje prihvaćene, ali su im nešto skloniji radnici nižega životnog standarda (i nižeg obrazovanja, te oni koji rade fizičke poslove, čime se u ovom članku nismo bavili).

Izneseni rezultati nisu posebno iznenađujući, ali zanimljivi svakako jesu. S jedne strane, pravda je, u svim svojim značenjima, nedvojbeno jedna od najviših vrijednosti u svim organiziranim ljudskim društvima, barem deklarativno. Zato je posve očekivano što je snažno podržava i većina ljudi, barem verbalno. Uostalom, "odmakne li se pravda, što su kraljevstva ako ne velike razbojničke družine?", retorički se, prije više od 1.500 godina, pitao Sveti Augustin.¹⁸

S druge strane, "ime Pravde ne bi ljudi poznavali, kad ne bi bilo nepravde" – ustvrdio je Heraklit još dobrih tisuću godina prije Augustina.¹⁹ Drugim riječima, lako je pretpostaviti da mnogi pojedinci veličinu (socijalne) Pravde kao ideje, ili ideala, doživljavaju u kontrastu s mnogim konkretnim društvenim nepravdama što ih primjećuju oko sebe. U tom pravcu razmišlja i N. Tintić (1982.) kad piše o "paralelizmu" između socijalne pravde i socijalne nepravde, odnosno kad gotovo poetično konstatira kako "socijalne nepravde stvarno postoje, dok se k socijalnoj pravdi tek teži" (str. 10.).²⁰

No, iako ima sasvim malo ljudi kojima socijalna pravda nije važna kao društvena vrijednost (od naših ispitanika – vidi tablicu 3 – svega 2,1% ocjenjuje da je socijalna pravda "nimalo važna" ili "samo donekle važna"), konkretna shvaćanja njezina sadržaja veoma su ra-

zličita, tako da u međusobni interesni sukob mogu doći (dapače, često puta i dolaze) pojedinci i društvene skupine koje se – čisto verbalno – podjednako zalažu za (pobliže neodređenu) socijalnu pravdu. Naše je istraživanje pokazalo da hrvatski radnici, kad se snažno zalažu za praved(nij)u raspodjelu društvenog bogatstva, u prvom redu misle na izjednačavanje životnih šansi, na osiguravanje ravnopravne "startne pozicije" za sve. U konkretnoj društvenoj praksi, posebno u političkoj i(li) sindikalnoj aktivnosti, to može značiti zahtjev za jednakim uvjetima poslovanja u svim djelatnostima, za većom društvenom (državnom) potporom djeci siromašnijih društvenih slojeva, preventivnom socijalnom politikom, poštenijom privatizacijom, kao i mnoštvo drugih sličnih zahtjeva. Dobar dio njih u krajnjoj se liniji, vjerojatno, svodi na načelo solidarnosti, a ono je, rekli bismo, preduvjet za primjenu načela subsidijarnosti.

Vraćajući se opet na Tintićevo razmatranje, možemo zaključiti da se socijalnoj pravdi kao društvenom idealu i kao jednoj od "najviših vrednota ustavnog poretka Republike Hrvatske", djelotvorno možemo približiti (točnije rečeno, približavati) postupnim uklanjanjem pojedinačnih, posve konkretnih, socijalnih nepravdi, a u kontekstu osnovne teme našeg članka to znači – osobito onih nepravdi koje su znatan dio hrvatskog pučanstva, posebice sadašnjih i bivših radnika, dovele u stanje siromaštva.

"Trebalo (...) primiti na znanje činjenicu da siromaštvo postoji" – poručuju (njemačkoj) javnosti evangelički i katolički biskupi,²¹ konstatirajući prije toga da "ne samo siromaštvo, nego i bogatstvo, treba biti temom političkih rasprava." Naime, "preraspodjela često postaje preraspodjelom oskudice, jer je obilje na drugoj strani pošteđeno".²² O tome je Aristotel, davno prije, napisao: "Tko čini nepravdu ima odviše dobra, a onaj komu se čini nepravda premalo dobra".²³ Kako do pravde? "Nema

¹⁸ Aurelije Augustin, *O državi božjoj*, svezak prvi, str. 257.

¹⁹ Fragment 23. Vidi Heraklit, *Fragmenti*, str. 38.

²⁰ Tintić socijalnu pravdu poima vrlo široko: "Socijalna pravda je opće poštivanje i ostvarivanje pravila i načela koja, pod jednakim uvjetima i s jednakim šansama, osiguravaju mogućnost za opstanak, razvoj, napredak i zaštitu svakom čovjeku i ljudskim zajednicama kojima oni pripadaju kao dijelovi. Ona uključuje: djela i davanja 'u službi' čovjeka; poštivanje ličnosti svake osobe, njene časti i ugleda, a to je daleko šire i sveobuhvatnije od onoga što ulazi u temeljna prava i slobode čovjeka ..." (op. cit., str. 6).

²¹ *Za budućnost u solidarnosti i pravdi*, str. 35.

²² *Ib.*, str. 16.

²³ *Nikomahova etika*, str. 95.

sumnje da su potrebne znanstvene analize, nema sumnje da je potrebno o čitavoj stvari razmisliti, ali razmišljanje nigdje nije dovelo

do socijalne pravde. Do socijalne pravde vodi samo akcija, vodi borba onih koji su zainteresirani za socijalnu pravdu."²⁴

LITERATURA

- Antončić, V. (1992.) Perceptions of justice in the Slovene population, u *Social Policy in Slovenia* (ed. by I. Svetlik), Aldershot i dr., Avebery, str. 33-53.
- Aristotel (1992. preveo T. Ladan) *Nikomahova etika*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb.
- Augustin, A. (1982. preveo T. Ladan) *O državi božjoj*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb.
- Hasanagić, S. (1992.) Siromaštvo – aktuelni problem ili dulja perspektiva?, *Pravnik* 1-2(49-50): 26-35.
- Heraklit (1951. preveo i objasnio N. Majnarić) *Fragmenti*, Matica Hrvatska, Zagreb.
- Magdalenić, I. (1998.) *Hrvatsko radništvo i socijalna pravda*, Centar za industrijsku demokraciju SSSH i Friedrich Ebert Stiftung – Ured u Zagrebu, Zagreb.
- Magdalenić, I. (1997.) Mišljenja hrvatskog radništva o socijalnoj pravdi i Republici Hrvatskoj kao socijalnoj državi (prikaz prvih rezultata istraživanja), *Revija za socijalnu politiku* 2: 201-204.
- Magdalenić, I. (1995.) Obitelji i domaćinstva u Republici Hrvatskoj – nekoliko statističkih pokazatelja, *Revija za socijalnu politiku* 1: 111-114.
- Petz, B. (1985.) *Osnovne statističke metode za nematematičare*, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb.
- Petz, B. (1991.) Zašto dolazi do sukoba među ljudima, u V. Kolesarić, M. Krizmanić, B. Petz (ur.), *Uvod u psihologiju*, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb, str. 217-275.
- Pusić, E. (1997.) Uvodna riječ u raspravi na okruglom stolu "Hrvatska kao socijalna država", u *Hrvatska kao socijalna država – zadanosti i usmjerenja*, Centar za industrijsku demokraciju SSSH, Zagreb, str. 162.
- Radovanović, M. (1983.) *Sociologija bede i pauperizacije*, Dečje novine, Gornji Milanovac.
- Sociološki leksikon (1982.) *Savremena administracija*, Beograd.
- Tintić, N. (1982.) Socijalna pravda, *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu* 1-2: 1-56.
- Tintić, N. (1980.) Značenje ideje i načela o pravdi, napose o socijalnoj pravdi, za socijalne akcije i intervencije, *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu* 4: 325-368.
- Valković, M. (1997.) Solidarnost i pravda kao temelj socijalne države, u *Hrvatska kao socijalna država – zadanosti i usmjerenja*, Centar za industrijsku demokraciju SSSH, Zagreb, str. 30-60.
- Weiler, R. (1995. preveo D. Joler) *Uvod u katolički socijalni nauk*, Školska knjiga, Zagreb.
- Za budućnost u solidarnosti i pravdi* (1998. preveli Lj. Pogubić i M. Valković) Centar za industrijsku demokraciju SSSH, Zagreb.
- Županov, J. (1970.) Egalitarizam i industrijalizam, *Sociologija* 1: 4-45.

Summary

SOCIAL JUSTICE AS SEEN BY "POOR" AND "RICH" CROATIAN WORKERS

Ivan Magdalenić

In the article, the author presents the results of extensive research under the title "Croatian Workers and Social Justice". In the first part, the respondents first assess the importance, and then the present accomplishment, of the 10 "highest values of the constitutional order of the Republic of Croatia" (Article 3 of the Constitution). The results show that Croatian workers accept all constitutional values at a very high rate (in the range from 1 to 5, common average = 4.59) but are very critical in assessing how they are accomplished (2.55). Social justice ranks third according to its acceptance (4.72) and last according to the assessment of how well it is achieved (1.99)

²⁴ Navod je parafraza mišljenja E. Pusića. On zapravo govori o socijalnoj državi, koju smo riječ ovdje zamijenili rječju "pravda".

Workers who, in their own judgement, are worse off than the average and worse off than before the war, are on the average more receptive to social justice and are stricter in evaluating how it is accomplished. However, the differences in comparison to those who are better off than the average and better off than before the war are not large, not even when they are statistically significant.

In the second part of the research, the acceptance of the six "principles of social justice" were examined. The results show that those "subjectively richer" and "subjectively poorer" accept the principle of equal opportunities the most, and the principle of equal earnings the least. Those who are poorer assess the latter principle somewhat higher.

The results also show that the differences between the "poor" and the "rich" are somewhat (not much!) larger when the individual living standard is compared to the one before the war than when it is compared with the average one.